

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

I. PRZESZŁOŚĆ I WSPÓŁCZESNOŚĆ. PROBLEMY I DYLEMATY

Krzysztof Kania

STOSUNKI HANDLOWE POLSKO-ANGIELSKIE W LATACH 1918–1939

Celem artykułu jest omówienie stosunków handlowych między Polską a Anglią w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Stosunkowo niewiele jest prac poświęconych tej tematyce. Zagadnieniami tymi w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. zajmowali się Małgorzata Kaliszuk¹, Henryk Jackiewicz² oraz wspólnie Kazimierz Sandomierski i Mieczysław Wrzosek³. Próżno szukać ich w monografiach traktujących o stosunkach bilateralnych między dwoma państwami, schodzą one na dalszy plan lub są w ogóle nieomawiane.

Podstawowym materiałem źródłowym, który posłużył mi do napisania artykułu była fachowa prasa gospodarcza wychodząca w tym okresie. W tym miejscu

---

¹ M. Kaliszuk, „*Century*” jako przykład działalności kapitału brytyjskiego w Rzeczypospolitej (1924–1929), [w:] *Materiały do seminariów z najnowszej historii gospodarczej Polski*, pod red. J. Kalińskiego i Z. Landaua, cz. 1, Warszawa 1974, s. 55–68; eadem, *Obroty handlowe polsko-brytyjskie w okresie międzywojennym*, [w:] *Materiały do seminariów...*, cz. 3, Warszawa 1976, s. 43–64; eadem, *Rokowania węglowe polsko-brytyjskie (1926–1939)*, „Przegląd Historyczny” 1977, t. III, z. 4, s. 683–697; eadem, *Stosunek Wielkiej Brytanii do Polski w latach poprawy koniunktury gospodarczej (1924–1929)*, [w:] *Materiały do seminariów...*, cz. 4, Warszawa 1978, s. 55–71; eadem, *Rokowania handlowe polsko-brytyjskie w okresie kryzysu gospodarczego*, „Dzieje Najnowsze” 1976, r. VIII, nr 4, s. 21–39; M. Kaliszuk–Bednarowicz, *Na drodze do normalizacji stosunków handlowych polsko-brytyjskich po I wojnie światowej (1918–1923)*, „Przegląd Historyczny” 1979, t. LXX, nr 3, s. 455–473.

² H. Jackiewicz, *Brytyjska pożyczka dla Polski w 1939 r.*, „Więź” 1974, nr 4, s. 101–111.

³ K. Sandomierski, M. Wrzosek, *Transport do kraju sprzętu wojennego przyznanego Polsce przez Wielką Brytanię w 1920 r.*, „Przegląd Historyczny” 1962, z. 2, s. 294–308.

wymienić należy: tygodnik „Przemysł i Handel”, od 1930 r. „Polska Gospodarcza” – oficjalny organ Ministerstwa Przemysłu i Handlu, wydawany w Warszawie (1920–1939) przy współpracy ministerstw: Skarbu, Rolnictwa, Reform Rolnych, Komunikacji oraz Poczty i Telegrafów, z nakładem ok. 4.5 tys. egz.⁴; dwutygodnik „Rolnik Ekonomista” – organ Związku Polskich Organizacji Rolniczych, później Związku Izb i Organizacji Rolniczych RP, wydawany w Warszawie (1925–1936), z nakładem ok. 5 tys. egz.⁵ oraz wychodzący co dwa tygodnie „Przegląd Gospodarczy” – organ Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa, Handlu i Finansów, a od 1932 r. Centralnego Związku Przemysłu Polskiego, wydawany w Warszawie (1920–1939), z nakładem ok. 3 tys. egz.⁶ Dane dotyczące struktury wymiany towarowej polsko–angielskiej udało się ustalić dzięki wyżej wymienionym tytułom oraz „Rocznikowi Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej”, od 1928 r. „Rocznikowi Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej i Wolnego Miasta Gdańska”, wydawanemu w Warszawie przez Główny Urząd Statystyczny⁷.

W artykule ograniczyłem się do podania (od 1924 r.) pięciu najważniejszych, ze względu na wartość, towarów obustronnej wymiany łącznie z udziałem procentowym. W aneksie umieściłem tabele zawierające dane wagowe (lata 1920–1923) i wartość pieniężną w handlu między Polską i Anglią z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (1924–1938). Tabele i zestawienia są dziełem autora.

Obroty handlowe w latach 1918–1923

Po zakończeniu pierwszej wojny światowej Polska znalazła się w bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej. Jej wcześniejsze życie gospodarcze podporządkowane było trzem zaborcom. Dla Wiednia – jak pisał „Przemysł i Handel” – Galicja była afrykańskim „Hinterlandem”, który dostarczał surowce, w zamian otrzymując wyroby przemysłu austriackiego. W Poznańskim obserwowaliśmy silny rozwój rolnictwa,

---

⁴ „Przemysł i Handel” 1920, z. 1, s. 1; „Polska Gospodarcza” 1930, z. 1, s. 1; zob. też *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, pod red. naukową Andrzeja Garlickiego, Zbigniewa Landaua, Wojciecha Roszkowskiego, Piotra Staweckiego i Jerzego Tomaszewskiego, Warszawa 1999, s. 358.

⁵ „Rolnik Ekonomista” 1926, nr 1, s. 1; zob. też *Encyklopedia...*, s. 379.

⁶ „Przegląd Gospodarczy” 1920, z. 3, s. 1; zob. też *Encyklopedia...*, s. 352.

⁷ „Rocznik Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej za rok 1922 i 1923”, Warszawa 1924, s. 17 (dalej cyt. RHZ RP); „Rocznik Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej i Wolnego Miasta Gdańska 1928”, Warszawa 1929, s. 196 (dalej cyt. RHZ RP i WMG).

tym samym brak inwestycji. Na kresach wschodnich nie podejmowano żadnych działań sprzyjających rozwojowi tych ziem⁸. Położenie Anglii było zgoła odmienne, jej głównym celem był powrót do warunków normalnych – przedwojennych.

Zestawienie obrotów, między dwoma państwami, w miesiącach po zakończeniu pierwszej wojny światowej jest niemożliwe, gdyż nie dysponujemy niezbędnymi wykazami informacji liczbowych. Polska do 1 IV 1919 r. nie dysponuje statystyką handlu zagranicznego, dane pojawiające się w późniejszych miesiącach nie uwzględniały transportów żywnościowych i państwowych. Dla lat 1920–1921 posiadamy jedynie spis ilościowy przewożonych towarów, a dopiero od 1922 r. dysponujemy informacjami o ich ogólnej wartości, natomiast poszczególne towary wymienione są wyłącznie pod kątem wagi⁹.

Wymiana handlowa na linii Warszawa – Londyn zaraz po odzyskaniu przez Polskę niepodległości była minimalna. Rzeczpospolita importowała głównie z Niemiec, Austrii i Czechosłowacji (łącznie kraje te pokrywały 82% polskiego zapotrzebowania), a eksportowała do Niemiec i Austrii (77% całego polskiego wywozu trafiało na te rynki)¹⁰. Sytuacja poprawiła się w latach 1920–1921. Anglia znalazła się na czwartym miejscu wśród krajów, do których docierał polski eksport i była naszym piątym (1920) i szóstym (1921) importerem¹¹. Na rynek angielski wywoziliśmy głównie drewno budulcowe, opałowe, deski i łąty, cement, wyroby bednarskie, meble, przetwory ropy naftowej, żyto, jęczmień, ptactwo (gęsi). Przywoziliśmy przede wszystkim śledzie, wełnę, bawełnę, wyroby włókiennicze, przędzę, herbatę, kawę, kakao, skóry wyprawione, maszyny rolnicze, rowery i samochody, odzież, ryż, tłuszcze wieprzowe, medykamenty, obrabiarki do metali, wyroby z kauczuku¹². Saldo obopólnej wymiany było dla Rzeczpospolitej ujemne, ponieważ dostarczany przez Anglików towar, chociaż lżejszy, był znacznie droższy od wysyłanego przez stronę polską.

Obrót handlowy polsko-angielski według Głównego Urzędu Statystycznego w 1922 r. przedstawiał się następująco. Eksport do Anglii zamknął się kwotą 26702 tys. zł (2694037 q¹³), a import z Anglii w 1922 r. wynosił 59307 tys. zł (1011318 q)¹⁴. Obrót w omawianym okresie wynosił 86009 tys. zł. W 1923 r. odpowiednio: eksport 70042 tys. zł (4764795 q), a import z Anglii 90529 tys. zł

⁸ „Przemysł i Handel” 1923, z. 46, s. 721–724.

⁹ RHZ RP za rok 1922 i 1923, s. 17; zob. też „Przegląd Gospodarczy” 1920, nr 6, s. 4–5.

¹⁰ „Przemysł i Handel” 1920, z. 12, s. 195.

¹¹ M. Kaliszuk, *Obroty handlowe...*, s. 44.

¹² „Przemysł i Handel” 1923, z. 13, s. 178.

¹³ 1 q=100 kg

¹⁴ RHZ RP za rok 1922 i 1923, s. 17.

(1 388 388 q)¹⁵. Wartość obustronnej wymiany wyniosła 160.571 tys. zł. Bilans handlowy lat 1922–1923 był ponownie dla strony polskiej ujemny¹⁶. W statystykach II RP wśród państw, do których docierał polski eksport Anglia nadal zajmowała czwarte miejsce za Niemcami, Austrią i Czechosłowacją. Awansowała za to na czwarte miejsce wśród krajów importujących do Polski, wyprzedzając Rumunię i Austrię, dalej wysuwały się przed nią Niemcy, Czechosłowacja i Stany Zjednoczone¹⁷.

Ze względu na ciężar, nadal nie podawano szczegółowej wartości poszczególnych towarów, głównymi produktami naszego eksportu były: deski i łąty, drewno, podkłady kolejowe, zboże i mąka oraz cukier¹⁸. W imporcie: węgiel, ryby i raki, wyroby metalowe, wełna i tłuszcze techniczne¹⁹.

W latach 1922–1923 zauważamy coraz większe zainteresowanie rynkiem polskim ze strony Anglii. Wynika to głównie z poszukiwania, przez tę ostatnią, nowych rynków zbytu. Nad Tamizą zauważono postępującą poprawę sytuacji gospodarczej w Polsce. W marcu 1923 r. efektem coraz lepszego postrzegania Polski na gruncie brytyjskim było powstanie sekcji polskiej przy Londyńskiej Izbie Handlowej. Jej priorytetowym zadaniem miała być praca nad rozwojem obustronnych stosunków gospodarczych²⁰. W tym samym roku (26 listopada) sfinalizowano, toczące się od dłuższego czasu, pertraktacje dotyczące traktatu handlowego i nawigacyjnego między dwoma krajami²¹.

Polsko-angielski traktat handlowy i nawigacyjny z 26 XI 1923 r.

Tekst traktatu przygotowany w językach: polskim i angielskim. W ten sposób oba kraje uniknęły, mogących pojawić się w późniejszym czasie, problemów i różnych interpretacji zapisów wynikających z tłumaczeń z języka francuskiego²².

---

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ „Przegląd Gospodarczy” 1925, z. 14, s. 892; zob. też „Rocznik Ministerstwa Skarbu za rok 1924”, s. 71.

¹⁷ „Rocznik Ministerstwa Skarbu za rok 1924”, s. 71.

¹⁸ RHZ RP za rok 1922 i 1923, s. 17; zob. też „Przemysł i Handel” 1924, z. 36, s. 893 i 965–966.

¹⁹ RHZ RP za rok 1922 i 1923, s. 9–11, 17.

²⁰ „Przemysł i Handel” 1923, z. 16–17, s. 227.

²¹ Ibidem 1923, z. 47–48, s. 993. Traktat po ratyfikacji wszedł w życie 1 VII 1924 r., [w:] M. Kaliszuk-Bednarowicz, *Na drodze...*, s. 471.

²² „Przemysł i Handel” 1923, z. 47–48, s. 993.

Art. I zawierał klauzulę parytetową w dziedzinie uprawiania przemysłu i handlu oraz zrównywał, według przepisów prawa, działania obywateli jednej strony na terytorium drugiej.

Art. II obejmował klauzulę największego uprzywilejowania we wzajemnym udzielaniu praw, korzyści itd. obywatelom, statkom i towarom obu stron w dziedzinie przemysłu, handlu i żeglugi, eksportu i importu.

Art. III normował niektóre wyjątki od powyższych uprawnień (obróć przygraniczny, Górny Śląsk).

Art. IV zawierał klauzulę największego uprzywilejowania dla statków obu stron (z wyjątkiem kabotażu i żeglugi rzecznej) oraz parytetową co do cel i opłat, podobnie jak w innych naszych traktatach.

Art. V regulował tranzyt.

Art. VI normował prawa spółek cywilnych i handlowych na zasadzie wzajemności.

Art. VII normował specjalne prawa angielskich spółek naftowych w Polsce na zasadzie klauzuli największego uprzywilejowania.

Artykuły VIII i IX zastrzegały, że traktat nie odnosi się do Indii lub innych kolonii i protektoratów angielskich, chyba że nastąpiłoby ich wyraźne żądanie przystąpienia.

Art. X ustalał termin trwania traktatu na jeden rok, z trzymiesięcznym wypowiedzeniem²³.

Traktat podpisany z Anglią był wydarzeniem dużej wagi. Nad Wisłą liczono na inwestycje angielskie, a możliwość akcesu do traktatu Indii, kolonii i protektoratów angielskich otwierałaby nowe rynki zbytu dla naszego eksportu. Minusy to niewątpliwie utrzymanie przez stronę angielską niższych celnych i brak możliwości uzyskania podobnych przez stronę polską. To, przy wprowadzeniu protekcjonizmu celnego w Anglii np. na surowce czy artykuły rolne, mogło być niebezpieczne dla polskiego wywozu²⁴.

Jak donosił w 1924 r. „Przemysł i Handel” Anglia wykazywała w tamtym czasie zwiększone zainteresowanie polską gospodarką²⁵. Tłumaczono to przygotowywanymi od dłuższego czasu planami wciągnięcia Polski w jej strefę wpływów oraz wykorzystaniem Rzeczypospolitej jako rynku zbytu dla ciągle rozwijającego się przemysłu angielskiego. Myślano również o zerwaniu więzi łączących Warszawę

---

²³ Ibidem, s. 993–994; Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej cyt. DzURP) 1924, nr 57, poz. 582.

²⁴ M. Kaliszuk–Bednarowicz, *Na drodze...*, s. 472–473.

²⁵ „Przemysł i Handel” 1924, z. 25, s. 742; ibidem, z. 34, s. 992.

z Paryżem, a także wykorzystaniu Polski jako pomostu między Anglią a ZSRR²⁶. Strona brytyjska myślała również o podporządkowaniu polskiej gospodarki jej interesom politycznym i finansowym (wizyta Edwarda Hiltona Younga)²⁷. Z niebezpieczeństwa świetnie zdawał sobie sprawę premier i minister skarbu Władysław Grabski, który nie miał zamiaru uzależnić kraju od obcej kontroli²⁸.

Do ważniejszych inwestycji angielskich w naszym kraju zaliczyć trzeba budowę Elektrycznej Kolei Dojazdowej (EKD) w Warszawie (po II wojnie światowej nazwę zmieniono na – Warszawska Kolej Dojazdowa – WKD) oraz linii tramwajowych w Zagłębiu Dąbrowskim²⁹.

Anglia w 1924 r. awansowała na drugie miejsce wśród krajów, do których docierał polski eksport (133 mln zł), wyprzedzając tym samym Austrię (127,7 mln zł) i Czechosłowację (99,5 mln zł). Pierwsze miejsce, tak jak w latach poprzednich, zajmowały Niemcy (546,6 mln zł)³⁰. Bilans handlowy był dla Polski dodatni (eksport 133 mln zł, import 110,3 mln zł)³¹. Ze względu na wartość, do najważniejszych artykułów naszego wywozu zaliczyć trzeba cukier 64,6 mln zł (48,6%), drewno częściowo obrobione 30,5 mln zł (22,9%), zboże i mąkę 5,6 mln zł (4,2%), cynk 4 mln zł (3%) oraz parafinę i wazelinę 3,9 mln zł (2,9%)³². Importowaliśmy przede wszystkim: wełnę 33,9 mln zł (30,7%), ryby solone, suszone lub wędzone 10,9 mln zł (9,9%), tłuszcze techniczne 8 mln zł (7,2%), wyroby włókiennicze i odzież 6,6 mln zł (6%) oraz tkaniny bawełniane 6,4 mln zł (5,8%)³³. W polskich statystykach Anglia w 1924 r. zajmowała czwarte miejsce wśród krajów eksportujących do Polski (110,2 mln zł) za Niemcami 510 mln zł, Stanami Zjednoczonymi 183,9 mln zł i Austrią 127,7 mln zł³⁴.

Jak pisał „Przemysł i Handel” w polskim eksporcie zdecydowanie przeważały surowce, półfabrykaty i produkty rolnicze. Zwrócono uwagę na duży, pod względem wartości, udział cukru w wywozie. Współpraca między przemysłami cukrowniczymi polskim i angielskim przebiegała prawidłowo. Firmy angielskie kredyto-

---

²⁶ Ibidem, z. 18, s. 523.

²⁷ Z. Landau, *Polityczne aspekty działania angielskiej misji doradców finansowych E. Hiltona Younga w Polsce (1923–1924)*, „Zeszyty Naukowe SGPiS” 1958, nr 9, s. 94; M. Kaliszuk, *Stosunek Wielkiej Brytanii...*, s. 56.

²⁸ M. Kaliszuk, *Stosunek Wielkiej Brytanii...*, s. 57–58.

²⁹ Ibidem, s. 59.

³⁰ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212.

³¹ „Przegląd Gospodarczy” 1925, z. 14, s. 892; zob. też RHZ RP 1924–1925, Warszawa 1927, s. 2.

³² „Przegląd Gospodarczy” 1925, z. 14, s. 892.

³³ RHZ RP 1924–1925, s. 92–96.

³⁴ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212.

wały zakłady cukrownicze w Polsce, uzyskując dzięki temu korzystne warunki transakcji. Na drugim miejscu było drewno częściowo obrobione. Eksport tego towaru, ze względu na wartość, stale się powiększał. W 1922 r. udział tego artykułu w polskim wywozie wynosił 4%, w 1923 – 6,7%, a w 1924 r. – 22,9%, co wysunęło Rzeczpospolitą na trzecie miejsce wśród państw dostarczających ten produkt na rynek angielski, za Szwecją i Norwegią³⁵.

W 1925 r. Anglia w polskich statystykach plasowała się na czwartym miejscu w eksporcie oraz w imporcie. Wywóz spadł do 115,2 mln zł. Najważniejszym krajem pozostawały Niemcy 558,5 mln zł, dalej Austria 174,7 mln zł i Czechosłowacja 157,4 mln zł. Przywóz wynosił 133,1 mln zł. Odpowiednio: Niemcy 511,2 mln zł, Stany Zjednoczone 230,2 mln zł i Austria 160,7 mln zł. Saldo wymiany było ujemne. Główne towary naszego eksportu to: drewno częściowo obrobione 42,3 mln zł (36,7%), cukier 20,4 mln zł (17,7%), zboże i mąka 14,5 mln zł (12,6%), cynk 7,3 mln zł (6,3%) oraz jaja 5,4 mln zł (4,7%). Zastanawiający jest nagły spadek wywozu cukru na rynek angielski (o jedną trzecią w stosunku do roku poprzedniego). Problem ten niestety nie znajduje wyjaśnienia w specjalistycznej prasie tego okresu.

Z Anglii importowaliśmy: wełnę 22 mln zł (16,5%), ryby solone, suszone lub wędzone 16,2 mln zł (12,2%), zboże i mąkę 14,1 mln zł (10,6%), tkaniny bawełniane 12,1 mln zł (9,1%) oraz maszyny włókiennicze 7,1 mln zł (5,3%)³⁶.

Konsekwencje wybuchu wojny celnej między Polską a Niemcami oraz strajku górników angielskich

Rok 1925 to wygaśnięcie klauzuli największego uprzywilejowania w handlu z Niemcami (10 stycznia)³⁷ oraz Konwencji Górnośląskiej (15 czerwca), która umożliwiała bezcłowy eksport węgla z polskiej części Górnego Śląska do Niemiec³⁸. Wprowadzony przez Berlin zakaz importu polskiego węgla spowodował wprowadzenie podobnych restrykcji na większość towarów niemieckich w Polsce³⁹.

---

³⁵ „Przemysł i Handel” 1924, z. 36, s. 965–966. Dnia 17 IV 1924 r. Polska udzieliła na 10 lat angielskiej spółce The Century Trust Limited pozwolenia na pozyskiwanie bogactw naturalnych Puszczy Białowieskiej, [w:] M. Kaliszuk, „Century”..., s. 57.

³⁶ RHZ RP 1924–1925, s. 2; „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212.

³⁷ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. II: *Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929*, Warszawa 1971, s. 278.

³⁸ M. Jabłonowski, *Z dziejów gospodarczych Polski lat 1918–1939*, Warszawa 1992, s. 99.

³⁹ DzURP 1925, nr 61, poz. 430.

Republika Weimarska odpowiedziała tym samym, co oznaczało początek wojny celnej między dwoma krajami⁴⁰.

Zamknięcie rynku niemieckiego odczuł przede wszystkim przemysł Górnego Śląska. Ogólny eksport węgla wynoszący w 1924 r. 11,5 mln ton spadł w kolejnym roku do 8,2 mln ton⁴¹. Poprawa nastąpiła w 1926 r., kiedy to całkowity wywóz tego surowca wzrósł do 14,7 mln ton. Tak zdecydowany wzrost sprzedaży węgla ułatwił, mający miejsce w tym roku, strajk górników angielskich⁴².

Od 1926 r. możemy mówić o spadku znaczenia roli Niemiec w polskim handlu zagranicznym⁴³. W statystykach II RP, w 1923 r., Niemcy odbierały 66,9% całego naszego eksportu i dostarczały 71,9% wszystkich przywożonych na polski rynek produktów⁴⁴. W 1926 r. eksport zmalał do 25,3%, a import do 23,6%⁴⁵. Ponadto zmniejszył się udział Niemiec jako pośrednika w sprowadzaniu towarów z innych krajów⁴⁶. Polska, w omawianym okresie, znalazła zarówno nowe rynki zbytu, jak i zaopatrzenia. Zwiększył się obrót z Wielką Brytanią, Czechosłowacją, Francją, Holandią, Stanami Zjednoczonymi, Szwecją, Włochami, ZSRR i innymi krajami⁴⁷.

Duże znaczenie dla takiego obrotu sprawy miał rozpoczęty w maju strajk generalny w Anglii, kontynuowany przez górników do listopada 1926 r. Na Wyspach Brytyjskich z powodu przerwania pracy ucierpiał przemysł włókienniczy, maszynowy, chemiczny. Podrożała energia elektryczna i gaz. Spadły obroty firm kolejowych oraz towarzystw okrętowych⁴⁸. To oczywiście musiało odbić się na rynku pracy. Liczba bezrobotnych stale rosła. Przed strajkiem szacowano, że było ich ok. 980 tys., w czerwcu oficjalne dane mówiły już o ponad jednym milionie sześciuset tysięcy osób pozostających bez pracy (liczba ta utrzymywała się przez kolejne

---

⁴⁰ Ibidem, nr 69, poz. 486; zob. też M. Jabłonowski, op.cit., s. 100; M. K. Kamiński, M. J. Zacharias, *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 1998, s. 82–83.

⁴¹ J. Popkiewicz, F. Ryszka, *Przemysł ciężki Górnego Śląska w gospodarce Polski międzywojennej 1922–1939*, Opole 1959, s. 147.

⁴² Ibidem, s. 147; zob. też „Przemysł i Handel” 1926, z. 38, s. 1142; „Polska Gospodarcza” 1934, z. 7, s. 201–202.

⁴³ „Rolnik Ekonomista” 1927, nr 19, s. 292.

⁴⁴ „Rocznik Ministerstwa Skarbu za 1924 r.,” Warszawa 1925, s. 71.

⁴⁵ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; zob. też „Rolnik Ekonomista” 1927, nr 19, s. 292–296.

⁴⁶ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski...*, t. II, s. 284.

⁴⁷ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; „Rocznik Statystyki RP 1929”, s. 182; „Rocznik Statystyki RP 1930”, s. 166; zob. też „Rolnik Ekonomista” 1927, nr 19, s. 297.

⁴⁸ „Przemysł i Handel” 1926, z. 38, s. 1141–1142.

tygodnie)⁴⁹. Ponieważ spadło wydobycie węgla, Anglia była zmuszona importować ten surowiec z zagranicy tracąc przy okazji swoje rynki zbytu. Równocześnie obniżył się eksport artykułów żelaznych, stalowych, bawełnianych i wełnianych, tj. wyrobów tych gałęzi przemysłu, które najsilniej zostały dotknięte strajkiem węglowym.

Głównymi importerami węgla angielskiego przed strajkiem były: kraje skandynawskie, bałtyckie, Włochy, Belgia, Francja oraz państwa Ameryki Południowej. Z chwilą wybuchu strajku rynki te zostały opanowane przez węgiel polski, niemiecki i amerykański. Państwa te skierowały również duże transporty węgla do samej Anglii⁵⁰.

W 1925 r. eksport węgla z Polski do krajów skandynawskich wynosił 505 tys. ton, dla porównania Wielka Brytania sprzedawała Skandynawom 9020 tys. ton, a Niemcy 1277 tys. ton. W 1926 r. wartości te dla Polski i Niemiec wzrosły odpowiednio do 4107 tys. ton i 3 491 tys. ton, spadły natomiast dla Anglii i to znacznie, bo aż do 3203 tys. ton. W polskich statystykach od 1925 do 1930 r. wywóz tego surowca wzrósł prawie jedenastokrotnie⁵¹.

W Polsce zwiększenie eksportu węgla powodowało wzrost zatrudnienia. Pozytywnie wpływało również na inne gałęzie gospodarki krajowej (rozwój przemysłu górniczo-hutniczego, inwestycje, rozwój drogi morskiej, poprawę bilansu polskiego handlu zagranicznego). Władze II RP dążyły zatem nie tylko do utrzymania, lecz także rozszerzania możliwości sprzedaży węgla⁵².

Sprzyjające warunki makroekonomiczne nie pozostały bez wpływu na obroty polsko-angielskie. Wraz ze wzrostem importu z Anglii (160,5 mln zł – trzecie miejsce za Niemcami 363,4 mln zł i Stanami Zjednoczonymi 267,9 mln zł) zanotowano znaczny skok eksportu, który był rezultatem zwiększonego wywozu polskiego węgla. Eksport w 1926 osiągnął 385,7 mln zł. i był najwyższy w całym dwudziestoleciu międzywojennym. Anglia zajmowała drugie miejsce wśród państw, do których docierał polski wywóz ustępując tylko Niemcom 568,6 mln zł⁵³. Eksportowaliśmy przede wszystkim: węgiel kamienny, brykiety, koks 91,7 mln zł (23,8%), drewno częściowo obrobione 83,7 mln zł (21,7%), cynk 48,5 mln zł (12,6%), cukier 41,8 mln zł (10,8%), mięso świeże, solone i mrożone 22,9 mln zł

---

⁴⁹ „Przegląd Gospodarczy” 1926, nr 16, s. 798–799.

⁵⁰ „Przemysł i Handel” 1926, z. 38, s. 1142.

⁵¹ J. Szymański, *Stosunki gospodarcze Polski ze Szwecją w latach 1919–1939*, Gdańsk 1978, s. 36–37.

⁵² „Przemysł i Handel” 1926, z. 31, s. 905–906.

⁵³ Ibidem.

(5,9%)⁵⁴. Najważniejszymi towarami importu z Anglii były: wełna 35,6 mln zł (22,2%), ryby solone, suszone lub wędzone 26 mln zł (16,2%), tłuszcze techniczne 16,7 mln zł (10,4%), herbata, kawa, kakao 9,5 mln zł (5,9%) i przędza bawełniana 9 mln zł (5,6%)⁵⁵.

Rywalizacja między węglem polskim i angielskim oraz wymiana handlowa w latach 1927–1929

Dnia 13 XII 1926 r. po raz pierwszy po strajku statki z węglem angielskim zawiąły do Hamburga i Rotterdamu. Jak donosił „Przemysł i Handel” data ta uważana była za początek walki o odzyskanie utraconych przez Brytyjczyków rynków zbytu⁵⁶. Podkreślano przewagę Anglików w tej rywalizacji. Ich główne atuty to: naturalne warunki geologiczne, niskie koszty przewozu, korzystne położenie kopalń nad morzem, nowoczesne środki załadunku węgla; np. urządzenia przeładunkowe w Hull (oparte na taśmowym podawaniu węgla na okręt) miały wydajność 400–600 ton na godzinę. Zdolność przeładunkowa wieży-liftu w Newcastle wahała się w granicach od 600 do 800 ton na godzinę. Wolne Miasto Gdańsk mogło załadować w ciągu doby od 600 do 700 ton węgla, czyli tyle w przeciągu dnia, co w godzinę w jednym z wyżej wymienionych portów angielskich⁵⁷. Jedyną polską nadzieją był port w Gdyni, który niestety w początkowym okresie swej działalności nie posiadał dużych zdolności przeładunkowych. Sytuacja ta uległa zmianie w latach późniejszych. I tak np. w 1929 r. przeładowywał 2 823 tys. ton, a w 1938 r. 9 174 tys. ton⁵⁸. Ponadto Polska mogła konkurować z Anglią niższymi kosztami pracy, co oczywiście wywoływało protesty Anglików⁵⁹.

W 1927 r. eksport do Anglii zmalał w porównaniu z 1926 r. (385,7 mln zł) i wyniósł 306,4 mln zł⁶⁰. Pomimo to kraj ten utrzymał drugą pozycję wśród państw, do których docierał polski eksport, ustępując tylko Niemcom – 804,7 mln zł⁶¹. Najważniejszymi produktami naszego wywozu były: drewno częściowo obrobione 156,9 mln zł (51,2%), jaja 31,2 mln zł (10,2%), cukier 27,5 mln zł (9%), mięso

⁵⁴ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; „Rocznik Statystyki RP 1929”, s. 182.

⁵⁵ RHZ RP 1926–1927, Warszawa 1928, s. 204–208.

⁵⁶ „Przemysł i Handel” 1927, z. 1, s. 33–35.

⁵⁷ Ibidem 1928, z. 5, s. 163–165.

⁵⁸ M. Jabłonowski, op.cit., s. 206–210.

⁵⁹ „Przemysł i Handel” 1927, z. 1, s. 33–35; M. Kaliszuk, *Rokowania węglowe...*, s. 684.

⁶⁰ RHZ RP 1926–1927, s. 204.

⁶¹ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; „Rocznik Statystyki RP 1929”, s. 182.

świeże, solone i mrożone 14,7 mln zł (4,8%) oraz cynk 8,1 mln zł (2,6%)⁶². Po zakończeniu strajku górników angielskich odnotowano spadek wywozu węgla kamiennego z 23,8% w 1926 r. do 0,9% w 1927 r. Import do Polski z Anglii w 1927 r. zamknął się kwotą 270,8 mln zł⁶³. Statystyki II RP dawały Wielkiej Brytanii trzecie miejsce wśród krajów przywożących do Polski za Niemcami 736,7 mln zł i Stanami Zjednoczonymi 372,9 mln zł⁶⁴. W tym roku importowaliśmy z Anglii przede wszystkim: wełnę 49,7 mln zł (18,3%), ryby solone, suszone lub wędzone 38,6 mln zł (14,2%), maszyny włókiennicze 20 mln zł (7,4%), przędzę bawełnianą 18,1 mln zł (6,7%) oraz przędzę wełnianą 15,1 mln zł (5,6%)⁶⁵.

W 1928 r. Anglia była dopiero na czwartym miejscu (226,7 mln zł) wśród państw, do których docierał polski eksport, wyprzedziły ją: Niemcy – 858,8 mln zł, Austria – 311,4 mln zł i Czechosłowacja – 295,6 mln zł⁶⁶. Nadal wzrasta import z Anglii – 313,5 mln zł i trzecie miejsce wśród krajów przywożących do Polski, za: Niemcami – 903,1 mln zł i Stanami Zjednoczonymi – 466,6 mln zł. Eksportowaliśmy: drewno częściowo obrobione 80,8 mln zł (35,6%), cukier 24,3 mln zł (10,7%), jaja 22,8 mln zł (10%), mięso świeże, solone i mrożone 14,9 mln zł (6,6%) oraz przędzę wełnianą 11 mln zł (4,8%)⁶⁷. Importowaliśmy: ryby solone, suszone lub wędzone 41,3 mln zł (13,2%), wełnę 36,4 mln zł (11,6%), maszyny włókiennicze 32,1 mln zł (10,2%), przędzę bawełnianą 24 mln zł (7,6%) i wyroby z żelaza 22,8 mln zł (7,3%)⁶⁸.

W 1929 r. zwiększył się eksport z Polski do Anglii – 288,2 mln zł⁶⁹. W tym roku eksportowaliśmy przede wszystkim: przetwory mięsne 52,6 mln zł (18,2%)⁷⁰,

---

⁶² RHZ RP 1926–1927, s. 204–208; zob. też „Rolnik Ekonomista” 1928, nr 6, s. 288–289.

⁶³ Ibidem, s. 204.

⁶⁴ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; „Rocznik Statystyki RP 1929”, s. 182.

⁶⁵ RHZ RP 1926–1927, s. 204–208.

⁶⁶ „Rocznik Statystyki RP 1925–1926”, s. 212; „Rocznik Statystyki RP 1929”, s. 182.

⁶⁷ RHZ RP i WMG 1928, s. 196–199.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, s. 196. RHZ RP i WMG 1929, Warszawa 1930, s. 16.

⁷⁰ W tym bekony za 45,8 mln zł (co stanowiło 87% wszystkich wywożonych produktów mięsnych na rynek angielski, „Rolnik Ekonomista” 1931, nr 15, s. 460–463; ibidem 1928, nr 24, s. 591–592. W kolejnych latach eksport bekonów osiągnął 71,5 mln zł tj. 88,9% (1930) i 103,1 mln zł tj. 82,4% (1931) wszystkich przetworów mięsnych. Stanowiło to 24,3% całego naszego eksportu do Anglii w 1930 r. i 32,4% w 1931 r. Był to niewątpliwie sukces polskich eksporterów tego produktu, którym udało się sprostać stawianym przez stronę angielską wymaganiom i zdobyć trudny rynek brytyjski, [w:] ibidem 1932, nr 11, s. 269–271; „Polska Gospodarcza” 1931, z. 10, s. 388. Szerzej na temat wymagań stawianych przez Anglików zob. „Rolnik Ekonomista” 1929, nr 1, s. 26–34; ibidem 1930, nr 15, s.

cukier 52,5 mln zł (18,2%), drewno częściowo obrobione 45,8 mln zł (15,9%), jaja 22,8 mln zł (7,9%), nabiał 20,7 mln zł (7,2%)⁷¹. Maleje import angielski do Polski z 313,5 mln zł w 1928 r. do 265 mln zł w 1929 r., pośrednio związany z wybuchem kryzysu gospodarczego na świecie⁷². Do głównych towarów angielskiego przywozu należały: ryby solone, suszone lub wędzone 47,5 mln zł (17,9%), przędza bawełniana 22,7 mln zł (8,6%), maszyny włókiennicze 22,3 mln zł (8,4%), wyroby żelazne 17,9 mln zł (6,7%) oraz wełna 16,3 mln zł (6,1%)⁷³.

Stosunki handlowe w latach wielkiego kryzysu gospodarczego

Eksport na rynek brytyjski charakteryzował się, niezgodnie z ogólną tendencją lat 1930–1931 wzrostem dynamiki. W 1930 r. wynosił on 294 mln zł (drugie miejsce za Niemcami 627 mln zł)⁷⁴. Najważniejsze towary polskiego wywozu to: przetwory mięsne 80,4 mln zł (27,3%), drewno częściowo obrobione 56,6 mln zł (19,2%), cukier 31,1 mln zł (10,6%), jaja 30,5 mln zł (10,4%) oraz przędza wełniana 14,6 mln zł (5%)⁷⁵. W 1931 r. wywóz zwiększył się do 318 mln zł, a eksportowaliśmy głównie: przetwory mięsne 125 mln zł (39,3%), drewno częściowo obrobione 59,5 mln zł (18,7%), jaja 26,2 mln zł (8,2%), cukier 23,6 mln zł (7,4%) oraz odzież 12,1 mln zł (3,8%)⁷⁶.

Korzystna koniunktura spowodowana była ułatwieniami strony brytyjskiej, która przez pierwsze dwa lata (do listopada 1931 r.⁷⁷) nie stosowała żadnych ograniczeń w zakresie przywozu z zagranicy. W 1931 r. Anglia po raz pierwszy znalazła się na pierwszym miejscu wśród krajów, do których docierał polski eksport, wyprzedzając: Niemcy 315 mln zł, Austrię 175 mln zł, Czechosłowację 144 mln zł

470–471; „Rolnik Ekonomista” 1931, nr 15, s. 460–463. Z powodu restrykcji importowych wprowadzonych przez stronę brytyjską spada eksport bekonów do tego kraju: w 1932 r. sprzedajemy Anglikom na łączną sumę 72,2 mln zł, co dało 40,5% całego naszego wywozu do tego kraju, a w 1933 r. 66,6 mln zł tj. 36,1%, RHZ RP i WMG 1932, Warszawa 1933, s. 90; RHZ RP i WMG 1933, Warszawa 1934, s. 134–135.

⁷¹ RHZ RP i WMG 1929, s. 16–19.

⁷² RHZ RP i WMG 1928, s. 196; RHZ RP i WMG 1929, Warszawa 1930, s. 16.

⁷³ RHZ RP i WMG 1929, s. 16–19.

⁷⁴ Rocznik Statystyki RP 1930, s. 166; Mały Rocznik Statystyczny 1931, s. 64.

⁷⁵ RHZ RP i WMG 1930–1931, Warszawa 1932, s. 90–91.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ „Polska Gospodarcza” 1932, z. 26, s. 774–778.

i ZSRR 125 mln zł⁷⁸. W tym samym czasie ograniczył się całkowity wywóz z Polski – jeżeli przyjmiemy, że eksport w 1929 r. to 100 pkt., rok 1930 – 86,5 pkt., a 1931 r. – 66,8 pkt., w kolejnych latach obserwujemy dalszą tendencję spadkową, aż do 1936 r. z wyjątkiem 1934 r., kiedy to zanotowaliśmy niewielki wzrost. Inaczej przedstawiał się import z Anglii. Polska wprowadzając restrykcje przywózowe ograniczyła wwóz towarów angielskich: Jeszcze w 1930 r. import z Anglii zamknął się kwotą 177,9 mln zł, ale już w 1931 r. było to 101,4 mln zł⁷⁹. Jeżeli przyjąć, że import w 1929 r. był na poziomie 100 pkt. to rok 1930 – 67,2 pkt., a 1931 r. – 39,2 pkt. Główne towary brytyjskiego przywozu w 1930 r. to: ryby solone suszone lub wędzone 45,4 mln zł (25,5%), przędza bawełniana 12,8 mln zł (7,2%), wełna 9,3 mln zł (5,2%), maszyny włókiennicze 9,1 mln zł (5,1%) oraz herbata, kawa, kakao 8,9 mln zł (5%)⁸⁰. W 1931 r. pierwsze miejsce, podobnie jak rok wcześniej, zajmowały ryby solone suszone lub wędzone 22,7 mln zł (22,4%), kolejne towary to: przędza bawełniana 7 mln zł (6,9%), wyroby z żelaza 7 mln zł (6,9%), wełna 6,9 mln zł (6,8%) oraz herbata, kawa, kakao 5,2 mln zł (5,1%)⁸¹.

Problem pojawiającej się nadwyżki importu nad eksportem w Anglii spowodował wprowadzenie, pod koniec 1931 r., protekcjonizmu celnego⁸². To oczywiście uderzyło w polski eksport do tego kraju. W 1932 r. Rzeczpospolita sprzedała do Anglii towary na łączną sumę 178,1 mln zł. Rok 1933 był nieznacznie lepszy – wywóz na poziomie 184,7 mln zł⁸³. Główne towary eksportowe w 1932 r. to: przetwory mięsne 86,8 mln zł (48,7%), drewno częściowo obrobione 29,5 mln zł (16,6%), jaja 14,9 mln zł (8,4%), cukier 11,3 mln zł (6,3%) oraz parafina i wazelina 6,6 mln zł (3,7%)⁸⁴. W 1933 r. były to: przetwory mięsne 74,9 mln zł (40,5%), drewno częściowo obrobione 54,5 mln zł (29,5%), jaja 14,2 mln zł (7,7%), parafina i wazelina 6,8 mln zł (3,7%) i odzież 6,8 mln zł (3,7%)⁸⁵.

Ochrona produkcji krajowej i wprowadzenie ograniczeń importowych w Polsce odbiło się na przywozie z Anglii do naszego kraju. Import spada w 1932 r. do 74,8 mln zł (28,2 pkt.). Główne towary brytyjskiego przywozu w 1932 r. to: ryby solone, suszone i wędzone 14,8 mln zł (19,8%), wełna 12,9 mln zł (17,2%), przędza

---

⁷⁸ „Rocznik Statystyczny RP 1930”, s. 159; „Rocznik Statystyczny RP 1931”, s. 64; „Rocznik Statystyczny RP 1932”, s. 64.

⁷⁹ RHZ RP i WMG 1930–1931, s. 89.

⁸⁰ Ibidem, s. 89–90.

⁸¹ Ibidem.

⁸² „Polska Gospodarcza” 1932, z. 26, s. 774–778; M. Kaliszuk, *Rokowania handlowe...*, s. 22–23.

⁸³ RHZ RP i WMG 1932, s. 90; RHZ RP i WMG 1933, s. 134.

⁸⁴ RHZ RP i WMG 1932, s. 90.

⁸⁵ RHZ RP i WMG 1933, s. 134–135; „Polska Gospodarcza” 1934, z. 26, s. 788.

bawełniana 4,6 mln zł (6,1%), wyroby z gumy 2,8 mln zł (3,7%) i tłuszcze techniczne 2,6 mln zł (3,5%)⁸⁶. W 1933 r. import z Anglii zwiększył się nieznacznie – 83 mln zł (ok. 11% w porównaniu z 1932 r.). Sprowadzaliśmy głównie: wełnę 13,7 mln zł (16,5%), ryby solone, suszone i wędzone 10,2 mln zł (12,3%), futra surowe 4,9 mln zł (5,9%), przędzę bawełnianą 4,8 mln zł (5,8%) oraz wyroby z gumy 4,7 mln zł (5,7%)⁸⁷.

Anglia, w statystykach II RP, w latach 1932–1933 zajmowała trzecie miejsce wśród krajów dostarczających towary do Polski, bezpośrednio za Niemcami i Stanami Zjednoczonymi. Ciekawym wydarzeniem, na co zwróciła uwagę prasa gospodarcza, był wwóz węgla, pochodzącego z Wielkiej Brytanii, do polskiego obszaru celnego w czasie trwania wojny węglowej między dwoma państwami. W 1932 r. do Wolnego Miasta Gdańska sprowadzono 74 000 ton, a w 1933 r. 92 000 ton tego surowca⁸⁸. I tak np. gazownia gdańska podpisała umowę na zakup 10 000 ton węgla w Anglii. Kadra zarządzająca tłumaczyła ten fakt niższymi cenami tego surowca na gruncie brytyjskim⁸⁹, co oczywiście nie było prawdą.

Anglia wywierała ponadto coraz większy nacisk na swoich dawnych odbiorców węgla. Dnia 24 IV 1933 r. podpisała trzyletni traktat z Danią, w którym państwo to zobowiązało się do zakupu na Wyspach Brytyjskich przynajmniej 80% swojego zapotrzebowania na węgiel. W zamian Dania uzyskała możliwość eksportu, utrzymanych na tym samym poziomie, bekonów, szynek i masła.

Dnia 15 maja tego samego roku Wielka Brytania zawarła podobne układy ze Szwecją (47% zapotrzebowania) i Norwegią (70% zapotrzebowania)⁹⁰. To drugie państwo, w połowie listopada 1933 r., na czas nieograniczony, wstrzymało całkowicie import węgla z Polski. Obniżył się również eksport tego surowca do Finlandii, spowodowany wejściem w życie traktatu brytyjsko–fińskiego i zobowiązaniami tego drugiego do zakupu 75% całkowitego zapotrzebowania na węgiel w Anglii⁹¹.

Polacy nie pozostali bierni. Wywóz polskiego węgla, chociaż ograniczony, zdołał się utrzymać na rynkach skandynawskich, udało się również zintensyfikować eksport na rynki śródziemnomorskie oraz Europy Zachodniej, szczególnie do Irlandii

---

⁸⁶ RHZ RP i WMG 1932, s. 89–90.

⁸⁷ RHZ RP i WMG 1933, s. 133–134.

⁸⁸ „Polska Gospodarcza” 1934, z. 7, s. 202.

⁸⁹ „Przegląd Gospodarczy” 1933, nr 23, s. 869.

⁹⁰ Ibidem 1934, nr 6, s. 208; „Rolnik Ekonomista” 1933, nr 17, s. 413–416; „Polska Gospodarcza” 1934, z. 14, s. 431.

⁹¹ „Przegląd Gospodarczy” 1933, nr 33, s. 867–870.

dii⁹². W artykule „Polska Gospodarcza” z 1934 r. czytamy, że duże zaniepokojenie i irytację angielskiej opinii publicznej wywołał fakt wyładunku w Londynie 1600 ton polskiego węgla. Fakt ten był głośno omawiany w prasie angielskiej, a nawet doprowadził do dyskusji parlamentarnej. Angielskie władze celne, pod wpływem tych wydarzeń, miały wprowadzić dodatkowe koszty przeładunkowe, których celem było odstraszenie w przyszłości polskich eksporterów węgla. Wspomniany węgiel rzeczywiście zakupiony był w Gdyni, ale dostarczony do stolicy Anglii przez statek z niepolską banderą handlową. Władze II RP nie uczestniczyły w tej operacji. Dlatego dziwny wydaje się fakt takiego wzburzenia nad Tamizą⁹³.

Nikłe rezultaty polityki traktatowej Anglii spowodowały zmianę nastawienia Anglików do Polski. Wydaje się, że zrozumieli oni, iż obecność Polski na wyżej wymienionych rynkach była zjawiskiem trwałym, posiadającym swoje podstawy ekonomiczne, a nie przypadkowym, efemerycznym wykorzystaniem gospodarczych trudności Wielkiej Brytanii. Pamiętajmy także o tym, iż ciągła walka między dwoma eksporterami miała bezpośredni wpływ na obniżkę ceny węgla, a co się z tym wiązało opłacalność jego wywozu⁹⁴. Głównie z tego powodu dnia 6 XII 1934 r. w Londynie oba kraje podpisały porozumienie węglowe, które zakończyło trwający od 1926 do 1934 r. okres walki konkurencyjnej⁹⁵. Przypomnieć należy, że odbywające się co pewien czas, przez okres ośmiu lat, rozmowy między dwiema stronami, a dotyczące wypracowania porozumienia zawsze kończyły się niepowodzeniem⁹⁶. Zauważyć trzeba, że układ nie był korzystny dla Polski. Rzeczpospolitej narzucono pewne ograniczenia⁹⁷ przez co spadł wywóz węgla w kolejnych dwóch latach⁹⁸. Głównie z tego powodu pod koniec 1937 r. polskie władze przedłużyły traktat o kolejne dwa lata, ale na zmienionych i korzystniejszych dla naszego kraju warunkach⁹⁹.

---

⁹² „Polska Gospodarcza” 1934, z. 7, s. 202; ibidem, z. 50, s. 1530; zob. też M. Kaliszuk, *Rokowania węglowe...*, s. 690.

⁹³ „Polska Gospodarcza” 1934, z. 7, s. 201–202.

⁹⁴ Ibidem, z. 50, s. 1530.

⁹⁵ Ibidem, s. 1529.

⁹⁶ „Przegląd Gospodarczy” 1930, nr 3, s. 135–136; „Polska Gospodarcza” 1934, z. 14, s. 431; ibidem 1930, z. 8, s. 322; „Przemysł i Handel” 1928, nr 39, s. 1569; ibidem 1929, nr 47, s. 2036–2037; M. Kaliszuk, *Rokowania węglowe...*, s. 689–690.

⁹⁷ I tak np. Rzeczpospolitej ograniczono eksport węgla do 21% brytyjskiego wywozu, jeżeli ten nie przekroczy wartości 35 mln ton rocznie, [w:] M. Kaliszuk, *Rokowania węglowe...*, s. 691.

⁹⁸ Ibidem, s. 693.

⁹⁹ Ibidem, s. 695–696.

Eksport do Anglii w 1934 r. wzrósł do 192 mln zł. Najważniejszymi towarami polskiego wywozu były: drewno i wyroby z drewna 76,9 mln zł (47,5%), mięso i przetwory mięsne 60,6 mln zł (31,6%), jaja 11,2 mln zł (5,8%), zboże i mąka 10,6 mln zł (5,5%) oraz wyroby włókiennicze 7,1 mln zł (3,7%)¹⁰⁰. Import wzrósł nieznacznie i wyniósł 86 mln zł. Przywoziliśmy przede wszystkim: surowce włókiennicze i wyroby z nich 26,6 mln zł (30,8%), ryby świeże i solone 10,2 mln zł (11,8%), skóry, futra i wyroby skórzane 9,9 mln zł (11,5%), metale nieszlachetne i wyroby z nich 9,5 mln zł (11%) oraz maszyny i aparaty 8,9 mln zł (10,3%)¹⁰¹.

Traktat handlowy polsko-angielski z 27 II 1935 r.

Łączący oba kraje traktat handlowy i nawigacyjny z dn. 26 XI 1923 r., który był umową beztaryfową przestał spełniać swoje zadanie. Zmiany mające miejsce na początku lat trzydziestych (oba kraje wprowadziły protekcyjizm celny i reglamentację przywozu) wymusiły nowe rozwiązania¹⁰².

Układ składał się z 15 artykułów i trzech list zniżek celnych:

Art. I ustalał poziom¹⁰³ ceł konwencyjnych na przywóz do polskiego obszaru celnego towarów, wytworzonych lub przetworzonych w Wielkiej Brytanii.

W artykule tym zamieszczono również postanowienia dotyczące produktów z kolonii i protektoratów brytyjskich oraz obszarów mandatowych¹⁰⁴.

Art. II stwierdzał, że dopóki bilans handlowy Polski z Anglią i jej koloniami (bez dominiów) będzie korzystny dla naszego obszaru celnego, to Rzeczpospolita nie będzie stosowała wobec Wielkiej Brytanii i jej kolonii kompensaty oraz będzie traktowała przywóz ten pod względem celnym na podstawie największego uprzywilejowania.

Art. III określał poziom ceł dla szeregu artykułów eksportu polskiego do Anglii, wyszczególnionych w tzw. liście III¹⁰⁵.

¹⁰⁰ RHZ RP i WMG 1934, Warszawa 1935, s. 167–170.

¹⁰¹ Ibidem, s. 159–167.

¹⁰² „Polska Gospodarcza” 1934, z. 26, s. 787.

¹⁰³ Poziom ten został ustalony szczegółowo w tzw. liście I ceł konwencyjnych obejmującej ponad 400 zniżek.

¹⁰⁴ Towary te tworzyły tzw. listę II i również korzystały ze zniżek.

¹⁰⁵ Lista III obejmowała m.in. takie towary, jak: drewno tarte i okrągłe, słupy telegraficzne, miazgę drzewną, cynk, wiklinę, slipry, krzesła, obuwie gumowe, dywaniki, bekony, szynkę, masło, nasiona koniczyny, buraki cukrowe, jaja, konie, drób, konserwy mięsne, żyto, mąkę żytnią.

Art. IV dotyczył opłat wewnętrznych, pobieranych w obu krajach, w którym obie strony udzieliły sobie traktowania na stopie narodowej oraz na stopie największego uprzywilejowania.

Art. V dotyczył niewprowadzania przez rząd Zjednoczonego Królestwa ilościowych ograniczeń przywozu do Wielkiej Brytanii towarów wytworzonych lub przetworzonych w polskim obszarze celnym, wymienionych w liście III załączonej do umowy, o ile ograniczenia te pomniejszyłyby wartość ustępstw taryfowych przewidzianych w tej liście, lub też w jakikolwiek sposób niekorzystnie na to wpływały.

Art. VI zobowiązywał rząd polski do przyznania odpowiednich kontyngentów przywozowych dla towarów wytworzonych lub przetworzonych w Zjednoczonym Królestwie, o ile towary te na polskim obszarze celnym podlegają lub podlegać będą ograniczeniom importowym.

Art. VII zawierał specjalne gwarancje Anglików na niereglamentowanie bekonów, szynek, masła, jaj, drobiu i innych polskich produktów rolnych.

Art. VIII przewidywał specjalne gwarancje dla kontyngentów bekonów, jaj i masła.

Art. IX zabezpieczał Polsce udział w kontyngentach eksportowych do kolonii angielskich, gdyby wprowadzona tam została reglamentacja przywozu.

Art. X dotyczył spraw emigracyjnych.

Art. XI wyjaśniał znaczenie wyrażeń „polski obszar celny”, „kraj obcy” oraz „przywóz z zagranicy”.

Art. XII dotyczył udziału Wolnego Miasta Gdańska w umowie.

Art. XIII dotyczył stosunku zawartej umowy do traktatu handlowego i nawigacyjnego podpisanego w Warszawie dn. 26 XI 1923 roku.

Art. XIV ustosunkowywał się do miejsca rozstrzygania sporów przez arbitrów.

Art. XV określał czas trwania umowy. Porozumienie obowiązywać miało do 31 XII 1936 roku. Istniała możliwość milczącego przedłużenia traktatu. Obowiązywał sześciomiesięczny okres wypowiedzenia¹⁰⁶.

Układ handlowy z Wielką Brytanią miał szeroki zasięg. Obejmował kolonie brytyjskie oraz obszary pod mandatem lub protektoratem brytyjskim, co miało duże znaczenie dla naszego wywozu. Jak już wspomniałem wcześniej nowy układ był uzupełnieniem starego. Miał na celu dostosowanie do zmienionych stosunków gospodarczych świata oraz do nowego kursu polskiej i brytyjskiej polityki handlowej.

---

¹⁰⁶ „Polska Gospodarcza” 1935, z. 11, s. 367–368; ibidem, z. 9, s. 304; „Rolnik Ekonomista” 1935, nr 7, s. 156–162; DzURP 1935, nr 59, poz. 380, 381.

W ten sposób, po raz pierwszy, zawarliśmy z Anglią układ taryfowy z dużą ilością zniżek zawartych w dwóch listach. W pierwszej dla towarów wytwarzanych w Zjednoczony Królestwie, w drugiej dla towarów z kolonii i obszarów pod mandatem lub protektoratem brytyjskim. Ogólna liczba zniżek celnych przyznanych Anglii wynosiła 421¹⁰⁷.

W Polsce pojawiły się głosy, że układ nie był korzystny dla naszego kraju. Nie wydaje się to stwierdzeniem słusznym. Rzeczpospolita nie mogła odrzucić traktatu, ponieważ pozbawiona zostałaby możliwości eksportowych do Anglii, która była w tamtym czasie najważniejszym odbiorcą polskich towarów, utrzymując tę pozycję do 1938 r.

W 1935 r. eksport do Anglii zamknął się kwotą 181,4 mln zł¹⁰⁸. Główne towary polskiego wywozu to: drewno i wyroby drewniane 62,3 mln zł (34,3%), mięso i przetwory mięsne 49,3 mln zł (27,2%), zboże i mąka 15 mln zł (8,3%), jaja 13,7 mln zł (7,5%), masło 8,3 mln zł (4,6%)¹⁰⁹. Import wyniósł 116,7 mln zł¹¹⁰. Najważniejsze produkty angielskiego przywozu to: surowce włókiennicze i wyroby z nich 31,4 mln zł (26,9%), metale i wyroby z metali 21,6 mln zł (18,5%), maszyny i aparaty 12,4 mln zł (10,6%), środki transportu 12,3 mln zł (10,5%) oraz śledzie świeże i solone 12,1 mln zł 10,4%¹¹¹.

W 1936 r. zwiększył się wywóz, który wyniósł 221,6 mln zł¹¹². Podobnie jak w 1935 r. najważniejszym polskim towarem eksportowym było drewno i wyroby z drewna 73,1 mln zł (33%), kolejne produkty to mięso i przetwory mięsne 49,2 mln zł (22,2%), zboże i mąka 25 mln zł (11,3%), masło 17,7 mln zł (8%) oraz jaja 16,2 mln zł (7,3%)¹¹³. Import z Anglii w 1936 r. zamknął się kwotą 141,6 mln zł¹¹⁴. Główne artykuły przywozu to: surowce włókiennicze i wyroby z nich 44,3 mln zł (31,3%), maszyny i aparaty 22,3 mln zł (15,7%), metale i wyroby z metali 21,3 mln zł (15%), śledzie świeże i solone 14,9 mln zł (10,5%) oraz skóry i futra 11,5 mln zł (8,1%)¹¹⁵. Kolejny rok przyniósł po stronie eksportu 219,2 mln zł¹¹⁶.

¹⁰⁷ „Przegląd Gospodarczy” 1935, nr 8, s. 261–263. Inaczej uważa M. Kaliszuk, która stwierdziła, że liczba zniżek celnych wynosiła 442, [w:] M. Kaliszuk, *Rokowania handlowe...*, s. 36.

¹⁰⁸ RHZ RP i WMG 1935, Warszawa 1936, s. 166.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 166–169.

¹¹⁰ Ibidem, s. 157.

¹¹¹ Ibidem, s. 157–166.

¹¹² RHZ RP i WMG 1936, Warszawa 1937, s. 178.

¹¹³ Ibidem, s. 178–181.

¹¹⁴ Ibidem, s. 169; „Polska Gospodarcza” 1936, z. 19, s. 548.

¹¹⁵ RHZ RP i WMG 1936, s. 169–178.

¹¹⁶ RHZ RP i WMG 1937, Warszawa 1938, s. 178.

Tak jak w latach poprzednich najważniejszym polskim produktem eksportowym było drewno i wyroby drewniane 89,5 mln zł (40,8%). Kolejne towary to: mięso i wyroby 57,9 mln zł (26,4%), jaja 16,6 mln zł (7,6%), masło 11,8 mln zł (5,4%) oraz wyroby pochodzenia roślinnego 11,1 mln zł (5,1%)¹¹⁷. Dalszą tendencją zwykłą utrzymał import z Anglii, który w 1937 r. wyniósł 149,2 mln zł¹¹⁸. Pierwsze miejsce, z dostarczanych na nasz rynek towarów, zajmowały surowce włókiennicze i wyroby z nich 51,4 mln zł (34,4%). Kolejne produkty to: metale i wyroby z metalu 26,6 mln zł (17,8%), maszyny i aparaty 16,1 mln zł (10,8%), śledzie świeże i solone 16 mln zł (10,7%) oraz skóra i futra 8,4 mln zł (5,6%)¹¹⁹.

W 1938 r. eksport do Anglii nieznacznie zmalał i wyniósł 215,5 mln zł. Państwo to straciło pierwsze miejsce wśród krajów, do których docierał polski eksport, plasując się za Niemcami 286 mln zł, które po Anschlussie Austrii (marzec 1938 r.) uwzględniane były w statystykach łącznie¹²⁰. Najważniejszym produktem wywozowym z Polski do Anglii było drewno i wyroby drewniane 74 mln zł (34,3%). Kolejne towary to: mięso i wyroby mięsne 63,1 mln zł (29,3%), masło 23,4 mln zł (10,8%), jaja 21,3 mln zł (9,9%) oraz wyroby spożywcze 13,9 mln zł (6,4%)¹²¹. Import był na poziomie 147,8 mln zł¹²². Przywoziliśmy przede wszystkim: surowce włókiennicze i wyroby 47,7 mln zł (32,3%), maszyny i aparaty 24,2 mln zł (16,4%), metale i wyroby z metalu 20,1 mln zł (13,6%), śledzie świeże i solone 16,6 mln zł (11,2%) i środki transportu 10,8 mln zł (7,3%)¹²³.

Nasze rozważania kończy 1939 r., dla którego dysponujemy danymi do końca czerwca. Wywóz do Anglii, w tych sześciu miesiącach, zamknął się kwotą 105,9 mln zł, a przywóz z tego kraju był na poziomie 67,4 mln zł¹²⁴. Wyniki do końca czerwca 1938 r. wykazały po stronie wywozu 110 mln zł, a po stronie przywozu 74,3 mln zł¹²⁵. Można zatem wysnuć wniosek, że obroty handlowe polsko-angielskie w 1939 r. byłyby mniejsze, w porównaniu z rokiem 1938, o około 6%.

---

¹¹⁷ Ibidem, s. 178–181.

¹¹⁸ Ibidem, s. 169.

¹¹⁹ Ibidem, s. 169–178.

¹²⁰ RHZ RP i WMG 1938, Warszawa 1939, s. 8; „Mały Rocznik Statystyczny 1938”, s. 157; „Mały Rocznik Statystyczny 1939”, s. 167.

¹²¹ RHZ RP i WMG 1938, s. 8–10.

¹²² Ibidem, s. 1.

¹²³ Ibidem, s. 1–8.

¹²⁴ „Przegląd Gospodarczy” 1939, z. 15–16, s. 543–544.

¹²⁵ M. Kaliszuk, *Obroty handlowe...*, s. 48.

Na koniec należy wspomnieć, że udział Polski w obrotach Wielkiej Brytanii był marginalny i wahał się między 0,3%–1,2% w przywozie oraz 0,4%–1,4% w wywozie¹²⁶.

Fachowa prasa gospodarcza wychodząca w Polsce dużo miejsca poświęcała stosunkom między Polską i Anglią. W tygodnikach (dwutygodnikach) rzetelnie i wyczerpująco informowano o sprawach związanych z polityką handlową, podpisywanych traktatach czy sporach, szczególnie tych węglowych, na linii Warszawa–Londyn. Dzięki zamieszczanym tam informacjom udało się przedstawić, w danym roku z uwzględnieniem najważniejszych produktów łącznie z udziałem procentowym, strukturę wymiany towarowej między dwoma państwami na tle podpisywanych układów. Ukazano rozwój obustronnych stosunków handlowych i rosnące znaczenie Anglii jako partnera w polskim obrocie handlowym. Kraj ten, pomimo że znajdował się daleko od granic II RP zaczął odgrywać istotną rolę w polskim wywozie, stając się w 1931 r. najważniejszym państwem, do którego docierał polski eksport.

---

¹²⁶ Dane za lata 1922–1938, [w:] *ibidem*, s. 52.

Tabela 1. Eksport do Anglii w latach 1920–1923 w q (kwintalach)

	1920	1921	1922	1923
Ogółem	140 183	1 722 844	2 694 037	4 764 795
Surowce	72 765	1 545 850	—	—
Fabrykaty	27 590	127 006	—	—
Półfabrykaty	22 796	4 535	—	—
Produkty spożywcze	17 032	45 453	—	—

Źródło: „Przemysł i Handel” 1923, z. 13, s. 178–179; RHZ RP 1922 i 1923, Warszawa 1924, s. 17.

Tabela 2. Eksport do Anglii w latach 1924–1929 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (w tys. zł)¹²⁷

	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Ogółem	133 036	115 231	385 655	306 440	226 667	288 255
Artykuły spożywcze	75 200	42 866	108 855	88 759	80 319	175 119
Cukier	64 557	20 358	41 789		24 358	
Jaja				31 176		
Przetwory mięsne						52 602
Surowce i półfabrykaty	40 156	55 806	242 359	182 899	104 243	69 312
Drewno na pół obrobione	30 481	42 356		156 864	80 812	45 853
węgiel			91 666			
Wyroby gotowe	17 608	16 322	34 219	34 453	41 973	42 560
Parafina i wazelina	3 938		5 762			
Wyr. stolarskie i tokarskie		3 045		7 131		11 702
Przędza wełniana					10 966	
Zwierzęta żywe	71	237	220	328	129	260
Złoto, srebro, monety	1	—	—	—	—	—
Towar zbiorowy	—	—	2	1	3	4

Źródło: RHZ RP 1924–1925, Warszawa 1927, s. 92–96; RHZ RP 1926–1927, Warszawa 1928, s. 204–208; RHZ RP i WMG 1928, Warszawa 1929, s. 196–199; RHZ RP i WMG 1929, Warszawa 1930, s. 16–19.

¹²⁷ Autor ograniczył się do podania najważniejszego pod względem wartościowym produktu, wtedy kiedy wartość poszczególnej grupy towarowej przekroczyła 1 mln zł, podobnie w kolejnych tabelach.

W latach 1924–1938 polskie statystyki wyszczególniają od czterech do dwudziestu jeden grup towarowych polsko-angielskiej wymiany towarowej, dlatego też opracowane tabele nie są jednorodne.

Tabela 3. Eksport do Anglii w latach 1930–1933 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (w tys. zł)

	1930	1931	1932	1933
Ogółem	294 381	318 264	178 132	184 686
Artykuły spożywcze	162 416	187 985	118 024	100 688
Przetwory mięsne	80 389	124 997	86 836	74 908
Surowce i półfabrykaty	80 010	77 131	37 861	60 774
Drewno na pół obrobione	50 574	59 506	29 489	54 496
Wyroby gotowe	51 876	53 078	22 176	23 071
Parafina i wazelina			6 560	6 804
Przędza wełniana	14 658			
Odzież		12 059		
Zwierzęta żywe	74	69	70	153
Towar zbiorowy	5	1	1	—

Źródło: RHZ RP i WMG 1930–1931, Warszawa 1932, s. 90–91; RHZ RP i WMG 1932, Warszawa 1933, s. 90; RHZ RP i WMG 1933, Warszawa 1935, s. 134–135.

Tabela 4. Eksport do Anglii w latach 1934–1938 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (w tys. zł)

	1934	1935	1936	1937	1938
Ogółem	191 922	181 431	221 601	219 241	215 496
Wytwory pochodzenia roślinnego	14 125	18 224	31 332	11 132	9 280
Jęczmień	5 198			1 838	
Pszenica		5 484	7 608		
Mąka ziemniaczana					1 583
Zwierzęta żywe i wytwory pochodzenia zwierzęcego	71 944	74 925	89 066	85 890	101 224
Bekony	46 721	38 954	38 783	45 613	47 661
Wytwory pochodzenia mineralnego	6 113	5 721	2 915	2 977	886
Parafina rafinowana	4 854	4 404	1 679	1 295	
Woski, tłuszcze, oleje pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oprócz osobno wymienionych	1	1	—	122	114
Przetwory spożywcze; tytoń	8 028	5 394	7 487	9 436	13 947
Szynki, polędwice wieprz. w opak. hermetycznym	5 184	2 895	2 961	3 759	5 721
Przetwory chemiczne i farmaceutyczne; farby	780	1 552	2 546	2 519	2 707
Skóry, futra, wyroby skórzanе	1 221	1 108	1 759	1 467	977

	1934	1935	1936	1937	1938
Surowce włókiennicze i wyroby z nich	8 036	7 213	6 286	7 301	6 349
Odzież męska z tkanin, aksamitów, pluszów bawełnianych	4 464	3 906	2 549	1 577	1 282
Kauczuk, jego surogaty; wyroby z tych materiałów	20	16	9	4	7
Drewno, korek, wyroby z nich; wyroby koszykarskie	76 878	62 268	73 098	89 474	74 043
Belki, bale, krawędziaki sosnowe	16 286	11 968	19 595	20 321	
Belki, bale, krawędziaki jodłowe, świerkowe					12 519
Slipry sosnowe					
Papier i wyroby z niego	517	918	1 794	1 157	706
Wyroby kamieniarskie, ceramiczne, szklane	172	274	439	475	555
Metale nieszlachetne i wyroby z nich	1 523	1 482	2 172	5 696	1 653
Cynk w gąskach, prętach i płytach lanych nieobrobionych			1 117	4 074	
Maszyny i aparaty, sprzęt elektrotechniczny	190	294	726	456	2 649
Maszyny elektryczne powyżej 500 do 3000 kg					1 925
Środki transportowe	21	6	1	7	12
Wagi; narzędzia, instrumenty i aparaty precyzyjne, naukowe, optyczne; maszyny do pisania; zegary; instrumenty muzyczne	32	181	47	56	47
Broń i amunicja	3	—	—	2	1
Kapelusze, parasole, laski, artykuły mody	2 211	1 747	1 677	790	160
Berety	2 210	1 346	1 010		
Krażki, leje, stożki do wyrobu kapeluszy					
Wyroby różne, nieobjęte innymi działami	82	51	219	280	179
Dzieła sztuki i przedmioty muzealne	17	51	25	—	—
Towar zbiorowy	8	5	3	—	—

Źródło: RHZ RP i WMG 1934, Warszawa 1935, s. 167–170; RHZ RP i WMG 1935, Warszawa 1936, s. 166–169; RHZ RP i WMG 1936, Warszawa 1937, s. 178–181; RHZ RP i WMG 1937, Warszawa 1938, s. 178–181; RHZ RP i WMG 1938, Warszawa 1939, s. 8–10.

Tabela 5. Import z Anglii w latach 1920–1923 w q (kwintalach)

	1920	1921	1922	1923
Ogółem	374 479	526 581	1 011 318	1 388 388
Surowce	139 931	121 890	—	—
Produkty spożywcze	138 533	277 779	—	—
Fabrykaty	90 612	114 261	—	—
Półfabrykaty	5 413	12 639	—	—

Źródło: „Przemysł i Handel” 1923, z. 13, s. 178–179; RHZ RP 1922 i 1923, Warszawa 1924, s. 17.

Tabela 6. Import z Anglii w latach 1924–1929 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególniej grupy towarowej (w tys. zł)

	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Ogółem	110 271	133 071	160 494	270 845	313 497	265 027
Artykuły spożywcze	24 939	40 257	37 838	53 857	58 050	61 702
Ryby solone suszone lub wędzone	10 928	16 231	26 012	38 606	41 266	47 516
Surowce i półfabrykaty	54 178	41 486	74 800	110 204	106 295	75 853
Wełna i odpadki	33 882	21 990	35 557	49 729	36 410	17 917
Żelastwo						
Wyroby gotowe	31 073	51 120	47 817	106 694	149 057	127 443
Tkaniny bawełniane	6 417	12 147	9 045			
Maszyny włókiennicze				19 968	32 128	
Przędza bawełniana						22 666
Zwierzęta żywe	81	15	5	90	95	29
Złoto srebro monety	—	193	—	—	—	—
Towar zbiorowy	—	—	34	—	—	—

Źródło: RHZ RP 1924–1925, Warszawa 1927, s. 92–96; RHZ RP 1926–1927, Warszawa 1928, s. 204–208; RHZ RP i WMG 1928, Warszawa 1929, s. 196–199; RHZ RP i WMG 1929, Warszawa 1930, s. 16–19.

Tabela nr 7: Import z Anglii w latach 1930–1933 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (w tys. zł)

	1930	1931	1932	1933
Ogółem	177 875	101 391	74 841	83 053
Artykuły spożywcze	55 953	28 926	18 286	13 688
Ryby solone, suszone lub wędzone	45 443	22 759	14 833	10 250
Surowce i półfabrykaty	42 209	27 845	26 157	32 741
Włna i odpadki	9 343		12 904	13 713
Żelastwo		6 981		
Wyroby gotowe	79 602	47 611	30 370	36 594
Przędza bawełniana	12 775	7 019	4 572	4 786
Zwierzęta żywe	111	9	28	30

Źródło: RHZ RP i WMG 1930–1931, Warszawa 1932 s. 89–90; RHZ RP i WMG 1932, Warszawa 1933, s. 89; RHZ RP i WMG 1933, Warszawa 1935, s. 133–134.

Tabela 8. Import z Anglii w latach 1934–1938 z uwzględnieniem najważniejszego produktu poszczególnej grupy towarowej (w tys. zł)

	1934	1935	1936	1937	1938
Ogółem	86 208	116 662	141 638	149 204	147 772
Wytwory pochodzenia roślinnego	1 753	433	340	258	414
Herbata	1 250				
Zwierzęta żywe i wyt. poch. zwierzęcego	10 840	12 600	16 295	18 173	18 017
Ryby solone: śledzie w opakowaniu	9 921	11 810	14 227	15 490	16 029
Wytwory pochodzenia mineralnego	2 531	1 808	1 194	3 738	1 714
Węgiel kamienny	1 559				
Woski tłuszcze oleje pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oprócz osobno wymienionych	1 726	2 187	2 407	2 178	1 447
Tłuszcz kostny			1 129	1 045	
Przetwory spożywcze; tytoń	136	218	169	184	197
Przetwory chemiczne i farmaceutyczne; farby	4 887	5 080	4 666	5 328	4 737
Hemateina	1 348				
Związki organiczne barwiące syntetyczne		1 129			
Skóry futra wyroby skórzane	9 872	10 376	11 543	8 410	10 016
Skóry naturalne czarne kolorowe	2 718	2 585			
Skóry wyprawy mineralnej koloru naturalnego czarnego kolorowe			3 575	2 537	3 763

	1934	1935	1936	1937	1938
Surowce włókiennicze i wyroby z nich	26 642	31 442	44 324	51 452	47 689
Węlna owcza prana	5 396	5 910	8 340		9 485
Szmaty skrawki tkanin od 1 m i mniej i szerokości 4 cm i mniej				9 503	
Kauczuk jego surogaty; wyroby z tych materiałów	4 135	3 310	3 704	3 186	3 400
Opony pneumatyczne do kół – samochodowe	1 932	1 890	1 865	1 801	2 112
Drewno korek wyroby z nich; wyroby koszykarskie	195	68	127	145	146
Papier i wyroby z niego	442	634	621	719	870
Wyroby kamieniarskie ceramiczne szklane	336	467	459	654	684
Metale nieszlachetne i wyroby z nich	9 476	21 592	21 264	26 563	20 143
Żelastwo	3 297			7 376	
Wyroby żelazne stalowe o wadze sztuki 100 kg i mniej		8 438	6 786		
Żelazo molibden nikiel wolfram kobalt wanad i inne stopy żelaza					3 367
Maszyny i aparaty sprzęt elektrotechniczny	8 863	12 419	22 301	16 157	24 255
Części aparatów i przyrządów telefonicznych	1 205	1 446			
Maszyny elektryczne wirujące powyżej 500 do 3000 kg			4 322	2 284	3 122
Maszyny prądnicze					
Środki transportowe	2 876	12 348	9 981	8 315	10 832
Statki morskie z własnym napędem	1 638				
Części wagonów i lokomotyw (części hamulców automatycznych)		6 590	4 942	3 998	4 069
Wagi; narzędzia instrumenty i aparaty precyzyjne naukowe optyczne; maszyny do pisanja; zegary; instrumenty muzyczne	943	958	1 316	2 487	2 066
Broń i amunicja	8	3	7	5	16
Kapelusze parasole laski artykuły mody	36	52	70	64	62
Wyroby różne nieobjęte innymi działami	511	667	850	1 184	1 064
Dzieła sztuki i przedmioty muzealne	-	-	-	4	3

Źródło: RHZ RP i WMG 1934, Warszawa 1935, s. 159–167; RHZ RP i WMG 1935, Warszawa 1936, s. 157–166; RHZ RP i WMG 1936, Warszawa 1937, s. 169–178; RHZ RP i WMG 1937, Warszawa 1938, s. 169–178; RHZ RP i WMG 1938, Warszawa 1939, s. 1–8.

Summary

Polish-English Commercial Affairs in the Years 1918–1939

The article “Polish-English Commercial Affairs in the Years 1918–1939” aims at explaining the readers economic problems between the two countries a topic so rarely dealt within Polish historiography. The main sources for this article were professional economic magazines published in Warsaw in the 1920^s and 1930^s.

England, in the statistics of the Second Republic of Poland, year by year has been playing a more important role as a importer of Polish goods, thus becoming for a couple of years – since 1931– the most important country, to which Polish goods were exported.

In the article, the reader will also find the texts of two Polish-English commercial treaties, signed on 26th November 1923 and 27th February 1935. Their influence on goods exchange between Warsaw and England has been analysed. A lot of space has been devoted to coal rivalry between the two countries. It started off with the English miners’ strike at the end of the year 1926 and lasted until an agreement was signed on 6th December 1934.